

Näiden työvälineiden avulla tarkastellaan muun muassa kysymyksiä uskontojen välisistä suhteista, kolminaisuudesta, luomisesta, inkarnaatiosta, Jeesuksen elämästä, kuolemasta ja ylösnousemuksesta. Lopuksi kääntyy katse vielä Raamattuun ja eskatologiaan. Mitä ajatteleva ja etsivä ihminen voi sanoa näistä teemoista?

Kuulan johdattaa lukijaa keskeisten opillisten kysymysten metsikköissä taitavasti. Laaja dogmihistoriallinen aineisto taipuu notkeasti selkeiksi ja jäsentyneiksi luvuiksi, joiden avulla kysymyksenasetteluista saa monipuolisen kuvan. Myönteistä on myös varsin usein toistuva keskustelu esiteltävien hahmotusten välillä: näin vahvistuu se tuntuma, että myös kristinuskon isoista peruskysymyksistä voidaan rauhassa keskustella ja myös jäädä pohtimaan eri vaihtoehtoja. Kysymys sovitukselta ei ratkea vaan jää sopivasti ilmaan, kun itse asiaa pidetään tärkeänä ja samalla todetaan, kuinka monilla tavoilla kysymystä voi lähestyä ja silti hyväksyä, ettei lopullista selvyyttä synny. Samalla tavoin Jeesuksen ylösnousemusta käsitellessään Kuula tuo selvästi esiin tutkijoiden konsensusuksen ja osoittaa, mitä askeleita niiden jälkeen voi edelleen ottaa.

Monien erinomaisesti kirjoitettujen lukujen väliin mahtuu joku vähemmän hyvin perusteltukin. Henkilökohtaisesti jäin pohtimaan erityisesti kolminaisuuden tarkastelussa sitä, mihin Raamatun traditioprosessin tuntemus jäi. Vaikuttaa anakronistiselta, että kolminaisuuden välistä dialogia pyritään avaamaan luomisen motiiveja selvitetäessä, tai Jeesuksen persoonaa tarkastellaan kolminaisuuden sisäisen kommunikaation avulla. On ongelmallista yhdistää myöhempiä, oppilausalmaiden pohjalta luotuja käsityksiä varhaisempiin yhteyksiin. Minulle ei myöskään avaudu se, miten ylipäänsä voisimme sanoa yhtään mitään kolminaisuuden keskeisestä kommunikaatiosta tai tahtotilasta. Näissä kohdin tulee selväksi, kuin-

ka vaikea on yhdistää yhtäältä Raamatun ja kirkon läpi kulkeva ja sukupolvesta toiseen edennyt traditioprosessi, jossa myös itse asiassältö muuttuu ja elää, ja toisaalta kirkon oppi, jossa kuvataan, kuinka tietty asia on yli ajan rajojen.

Kuulan teos on tärkeä esimerkki siitä aikakauden muutoksesta, jota myös kyselytutkimukset tuovat esiin. Yhä useampi tuntuu ajattelevan toisin kuin luulee kirkon opettavan. Osittain on kyse myös erilaisien käsitysten yhtäaikaaisuudesta. Tämänkaltainen erilaisten ajatusten vuoropuhelu näkyy myös Kuulan oteessa, vaikka hänen ideaalinsa mukaan kirkko on kuitenkin moneudessaan lähinnä pylväshaapa, joka symboloi näennäistä moneutta ja suurta ykseyttä. Symboleina Kuula hylkää pihlajan ja terijoensalavan, jotka edustavat ajattelun liian suurta monihaaraisuutta. Pyhä puu voidaan nähdä monella tavalla.

KARI LATVUS
DOS., HELSINKI/ROTTERDAM

TERTULLIANUS
Apologeticum:
Kristinuskon puolustus.
Helsinki: Kirjapaja 2010.
199 s.

TERTULLIANUS
Periaatteet harhaoppisten arvioimiseksi. Vastakirjoitus Praksealle. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura. 150 s.

Quintus Septimius Florens Tertullianus (n. 160–220) kirjoitti 46 teosta, joista 31 on säilynyt. Näistä vain *Apologeticum* eli *Kristinuskon puolustus* (*Apologeticum pro Christianis*), *Periaatteet harhaoppisten arvioimiseksi* (*De praescriptione haereticorum*) sekä *Vastakirjoitus Praksealle* (*Adversus Praxean*) on suomennet-

tu ja nekin vasta muutamana viime vuonna. Nämä kolme teosta ovat ilmestyneet dosentti, piispa emeritus Juha Pihkalan suomennoksina kahdessa niteessä kahden eri kirjatalon kustantamana.

Tertullianusta on luonnehdittu yhdeksi latinalaisen teologian voimamieheksi eikä suomentaja tee asiassa poikkeusta kuvatessaan häntä ”latinalaisen teologian ehdottomana portaalihahmona”. Tertullianus lienee ollut varhaisin kirjoittaja, joka esitti sittemmin Nikean kirkolliskokouksessa vuonna 325 hyväksytyn käsityksen kolminaisuudesta. Nikean kokous oli ilmeisesti kuitenkin riippumaton Tertullianuksesta, joka oli päätyntynyt samaan kuin Nikeassa kokoontuneet piispat, joskin reilu sata vuotta aiemmin. Pakanoita vastaan suunnatussa *Apologeticumissa* periaate *una substantia, tres personae* ainoastaan vilahtaa lyhyessä kristinuskon sisältöjä käsittelevässä jaksossa. *Adversus Praxean* taas on kokonaisuudessaan omistettu kolminaisuusopin käsitteilylle.

Julkisen puolustuspuheen muotoon kirjoitettua *Kristinuskon puolustusta* voidaan hyvin pitää Tertullianuksen pääteoksena. Teos keskittyy puolustamaan kristinuskkoa sitä vastustavien ei-kristittyjen väitteiltä, ja Tertullianus lienee kirjoittanut sen piakkoin kristinuskoon kääntymisensä jälkeen 190-luvulla. Kristinuskkoa puolustaessaan Tertullianus poikkeaa kiinnostavasti häntä edeltäneiden apologettojen, kuten vaikkapa Justinos Marttyyrin, tavasta perustella näkemyksiään pyhillä kirjoituksilla. Tertullianus vetoaa ainoastaan perusteluihin, jotka ovat hyväksyttäviä yleisen järjen ja vastapuolen oletusten valossa. Tässä hän mielestäni onnistuu erinomaisesti. Kristillistä teologiaa Tertullianus sivuaa varsin rajatusti ja sitäkin ainoastaan silloin, kun hän vertailee kristittyjen ja pakanoiden näkemyksiä keskenään. Tertullianus näyttää oivallisesti argumentointikykyä pyrkiessään osoittamaan kristittyjen ja pakanoiden uskomuksien osittai-

set samankaltaisuudet, samoin kuin kristittyjen syyttömyyden heitä kohtaan esitettyihin lapsensyönti-, in-sesti- ja majesteettirikossyytöksiin. Pyrkimys kristittyjä kohtaan suuntautuvien epäluulojen hälventämiseen näkyy Tertullianuksen ilmaisussa: "Kristitty on nimittäin ihminen, juuri sellainen kuin sinä".

Periaatteet eli *De praescriptione* on *Apologeticumia* kymmenisen vuotta myöhäisempi, kuitenkin edelleen Tertullianuksen katolisen seurakunnan aikaan sijoittuva teos. Siinä Tertullianus käy keskustelua uskon omistajuudesta harhaoppisina pitämiään kristinuskon muotoja vastaan. Määrittelyssä Tertullianus käyttää roomalaisesta oikeudesta peräisin olevia käsitteitä *praescriptio* ja *usucapio*. Sekä oikeaoppiset että harhaoppiset vetoavat Tertullianuksen mukaan Raamattuun. Harhaoppiset erottuvat kuitenkin siinä, että he eivät noudata uskon sääntöä (*regula fidei*). Kristinuskon ei nimittäin Tertullianuksen mukaan perustu pelkästään Vanhan ja Uuden testamentin kirjoituksiin, sillä kristillinen seurakunta on ollut olemassa jo ennen näiden kirjoitusten syntymä. Uskon säännön noudattamista voi arvioida apostolisuuden kriteerillä eli onko keskustelukumppanilla liittymäkohtaa Kristuksesta lähtevään apostolien ja heidän seuraajiensa katkeamattomaan ketjuun. Mikäli ei, Raamatulla argumentointiin ei pitäisi Tertullianuksen mukaan edes ryhtyä.

Vastakirjoitus Prakseaalle eli *Adversus Praxean* sijoittuu puolestaan edelleen kymmenisen vuotta myöhempään aikaan, jolloin Tertullianus oli jo siirtynyt katolisen kirkon yhteydestä montanolaiseen seurakuntaan. Montanolaisuutta pidetään nykyisin lähinnä eskatologisenä liikkeenä, joka korosti askeesia ja profeetallista ekstaasia. Teologisesti Tertullianuksen ajattelun muutos ei lie ollut kovin suuri, minkä johdosta *Vastakirjoitus Prakseaalle* tarjoaa kiinnostavan kuvan Tertullianuksen kolminaisuusteologiasta ja hänen ar-

gumentaatiostaan monarkianisteja vastaan. 100- ja 200-luvun monarkianistiset kiistat nousivat kysymyksestä, miten ilmaista samanaikaisesti Isän yksinvalta Jumalana sekä Pojan ja Pyhän Hengen jumaluus ilman ajautumista kolmijumalaisuuteen.

Muualta tuntematon Prakseas edustaa Tertullianukselle modalistista monarkianismia, jossa monarkianismin dilemma ratkaistaan stoalaiseen filosofiaan pohjautuvalla ajatuksella Jumalan kolmista kasvoista, joihin verhoutuneena hän esiintyi ihmisten keskuudessa. Tertullianukselle tällainen kolminaisuuden erillisten subjektien hävittäminen on mahdoton ajatus. Hän vastustaa Prakseaan edustamaa modalismia kiivaasti erittelemällä kolminaisuuskysymyksen eri puolet ja etsimällä jokaiselle raamatullisen perustelun. Tertullianuksen argumentaatiossa kiehtoo erityisesti hänen tapansa kääntää Raamatun teksti Prakseaan stoalaisen ajattelun kielelle ja voittaa vastustaja tämän omassa kielipelissä. Tällaisesta argumentaatiosta vasta olisi nykyaikanakin opittavaa.

Molemmissa niteissä on suomentajan laatima laajahko johdanto, joka tutustuttaa lukijan kirkon ja yhteiskunnan suhteisiin 100-luvun loppupuolella ja 200-luvun alussa, Tertullianuksen elämään ja tuotantoon sekä käsillä olevien suomennostien sisältöön, muotoon ja kieleen. Tertullianuksen elämän yksityiskohdat on esitetty riittävällä tarkkuudella kokonaiskuvan saamiseksi, ja erityistä huolellisuutta näkyy suomennettujen teosten sijoittamisessa Tertullianuksen eri elämänvaiheita vasten. Tertullianuksen teologiset painotukset sekä erityisesti ansiot kolminaisuusopin kehittäjänä on esitetty perusteellisesti. Kirjoittaja myös oikoo eräitä Tertullianukseen virheellisesti liitettyjä sanontoja, kuten "uskon koska se on mieleetöntä" (*credo quia absurdum*). Lausetta lähimpänä lieenee Tertullianuksen juristitaustaa heijasteleva ajatus evankeliumien kertomusten sellaisesta eriskummallisuudesta, jota yksikään

hujari ei tosissaan keksisi. Tämän vuoksi kertomusten täytyy olla tosia.

Ajan poleeminen ympäristö kuvautuu johdannoissa selvästi, ja tätä taustaa vasten onkin helppo ymmärtää Tertullianuksen tuotannon kohtalaisen suuri apologeettinen painotus, jota kaikki kolme teosta ilmentävät. Suomentaja on esitellyt kunkin teoksen erityistä kohderyhmää – sekä ei-kristittyjä että kristikunnan sisällä vaikuttavia liikkeitä – koskevia kiistakysymyksiä sellaisella kattavuudella, että kysymyksenasetteluja on helppo ymmärtää, vaikka alkuperäinen konteksti ei enää olekaan käsillä. Kritiikin aiheitakin on. *Periaatteiden* johdannossa käsitelty Tertullianuksen vastustamat opit on esitetty kattokäsitteen "gnostilaisuus" alla, olkoonkin että suomentaja kirjoittaa "gnostilaisista järjestelmistä" monikossa. Käsitellyssä olisi ollut syytä huomioida perinteistä näkemystä kriittisesti tarkastelevaa kirjallisuutta. Esimerkiksi Michael A. Williamsin *Rethinking "Gnosticism"* -teosta (1996) seurannut tutkimusperinne kyseenalaistaa voimakkaasti ensimmäisten vuosisatojen kirkollisten liikkeiden niputtamisen myöhemmin keksityn typologisen käsitteen alle. Vastaavasti 100-luvulla eläneen Valentinoksen näkemysten luonnehtiminen "ortodoksisesta linjasta poikkeaviksi" ei anakronistisuudessaan kuvaa oikein tätä kirkon sisällä toiminutta varsin filosofista ja elitististä liikettä.

Tertullianus on hyödyntänyt kaikissa kolmessa teoksessa klassisen puheen rakennetta, ja tämän suomentaja käy kummassakin johdannossa seikkaperäisesti lävitse Marcus Fabius Quintilianuksen (n. 35–95) teoksen *Puhujan kasvatusta* (*Institutio oratoriae*) kuvaamana. Yhdyn kääntäjän arvioon siitä, että Tertullianus on soveltanut klassisen puheen rakennetta "dynaamisella ja joustavalla otteella". Suomentaja kertoo hylänneensä sanakonkordanssin käännösperiaatteena, mikä onkin erinomainen valinta latinan ja suomen käsitteiden suurten

merkityskenttääerojen vuoksi. Vaikeita lauserakenteita suomentaja myös ilmoittaa purkaneensa kielen sujuvoittamiseksi, mikä on onnistunut ratkaisu. Esimerkkinä osuvista ratkaisuista olkoon kristityistä virheellisesti käytetty sanan *Chrestianus* suomennot "krestitty" sekä värikkäät ilmaisu "hempukka" ja "seireeninkita".

Johdantoluvut ovat teosten pituuteen nähden sopusuhdassa, asiasisällöltään selkeitä sekä juohevasti eteneviä. Jos alkutekstien suomennot onkin ollut moitteetonta, on johdantoon jäänyt ikävästi eräitä ylätyylisiä ilmauksia, joiden täsmällinen merkitys ei kaikille teologian oppineillekaan välttämättä suoraan aukene. Näitä ovat esimerkiksi "teologinen rehabilitaatio" tarkoittamassa Tertullianuksen ajatusten hyväksymistä kirkossa hänen montanolaisuuteen kääntymisensä jälkeen sekä "lapidaarinen isku" merkitsemässä niukkasanaista, sivaltaa kielenkäyttöä.

Jokainen kolmesta suomennotusta teoksesta avaa innostavalla tavalla keskeisen ja varhaisen latinalaisen kristityn ajattelua. Jos lukija haluaa valita vain yhden, suosittelun ehdottomasti tarttumaan *Apologeticumiin*: sen viimeiseen asti hiotun tyylin, sarkastisen huumorin sekä veitsenterävän analyysin vuoksi.

JUSSI JUNNI
TEOL. MAIST., PSYKOL. KAND.,
HELSINKI

MAARIT HYTÖNEN (TOIM.)
Minä uskon? Jumala-usko
2010-luvulla. Tampere:
Kirkon tutkimuskeskus
2010. 231 s.

Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisemassa artikkelikokoelmassa pohditaan, mitä uskontunnustuksessa ilmaistu usko kolmiyhdyttävään Jumalaan merkitsee tänään. Kirja etenee uskontunnustuksen kolmen pää-

kappaleen mukaisessa järjestyksessä ja jokaisessa osassa asiantuntijat lähestyvät uskonkappaleita omasta näkökulmastaan. Esipuheen ovat kirjoittaneet Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piispat ja kirja on alun perin tarkoitettu hiippakuntien vuoden 2010 synodaalokokousten keskustelua varten. Piispat toivovat esipuheessaan julkaisusta olevan iloa ja hyötyä myös kaikille niille, jotka pohivat kristillistä uskoa ja sen merkitystä oman aikamme ihmiselle.

Kirjan ensimmäinen luku Jumalasta lähestyy jumalauskoa kolmen artikkelin kautta. Kukin artikkeli heijastaa käsityksiä uskon suhteesta tietoon postmodernina ja tiedekeskeisenä aikana: uskon ja tiedon välille on valistuksen ajan järjen ihanteen korostuksen myötä syntynyt kiulu, joka jakaa ne olemuksellisesti erilleen. Tapio Luoma tarkastelee kristillistä jumalauskoa luonnontieteen aikakaudella. Artikkelit rakentaa kuvaa kristikunnan historiassa käydystä keskustelusta uskon ja tiedon suhteesta sekä määrittelee kysymyksen suuntaviivoja vallitsevalle luonnontieteen aikakaudella. Aku Visala kartoittaa uusateismin luomia haasteita kristinuskon jumaluskolle. Uusateismin nousu heijastelee luonnontieteen aikakauden ihanteita argumentoinnissaan ja asettaa kristinuskon uudenlaisen kriittisen tarkastelun alle. Gunnar af Hällström keskittyy katsomaan luomisuskon kautta nousevaa uskonnollista potentiaalia kristinuskon sisältä käsin. Hän pohtii, mitä luominen ja luotuna oleminen tarkoittaa kristillisen sanoman valossa.

Artikkelien lähestymistavat empiirisen tiedon ja uskonnollisten uskomusten tasapainotteluun heijastelevat mahdollisuuksia uskon ja tiedon näkemiseen yhdessä. Samalla artikkelien katsaukset kreationismiin ja uusateismiin myös osoittavat, että uskon ja tiedon välillä tehdään kiivastakin erottelua. Luoma toteaa tämän vastakkainasettelun olevan molempien osapuolten, sekä ateistien että kristittyjen, rakentama

keinotekoinen asetelma, joka jättää avaamatta niiden välillä vallitsevat hienovaraiset yhteydet. Samoin Visalan johtopäätös uusateismista enemmänkin maailmankatsomuksena osuu hyvin usko-tieto -jaotteen ytimeen: vaikka tieteen tuloksia käytetään uusateismissa argumenttien perusteina, se ei tee siitä itsessään tieteellistä teoreettista viitekehystä, vaan se perustuu tieteen teorioista ja hypoteeseista johdettuihin uskomuksiin. Af Hällström lähestyy teemaa uskosta ja luomisen teologiasta käsin. Hän toteaa teologian tehtävänä olevan ihmisen ainutlaatuisuuden pohtiminen, ei niinkään lajien synnyn. Evoluutiota tutkimalla ei voida löytää vastauksia niihin kristillisen teologian periaatteisiin, joiden valossa ihminen on luomakunnassa ainutlaatuinen "Jumalan kuva".

Toisen pääluvun Kristus-uskoon liittyvistä teemoista rakentuu katsouksia siihen, miten historiallisiksi virstanpylväiksi muodostuneet, etenkin 300–400-lukujen kirkolliskokousten kristologiset linjaukset Jeesuksen jumalallisuudesta ja ihmisyydestä nähdään tänä päivänä. Neljän artikkelin kautta välittyy näkökulmia siihen, millaisia moninaisia muotoja Nikean ja Khalkedonin kirkolliskokousten linjaukset, muun muassa Jeesuksesta "tosi ihmisenä ja tosi jumalana", saavat ajassamme. Jeesuskuvaa määrittää moninaisuus, joka Outi Lehtipuun artikkelissa näyttäytyy Uuteen testamenttiin sisään rakentuneeksi "kanonisoiduksi moniäänisyydeksi". Lehtipuu tarkastelee artikkelissaan raamatuntutkimuksen avaamia näkökulmia kirkon Kristus-uskoon. Esiin nousevat tieteen luomat näkemykset Raamatun historiallisuudesta ja tekstien syntyhistoriasta. Ne vievät kirjoittajan pohtimaan sitä, mitä merkitystä nykytiehdolla tulisi olla lukijalle.

Kristologian moniäänisyys tulee niin ikään esiin Kari Syreenin artikkelissa Jeesus-filmeistä. Syreeni käy läpi niiden historiaa ja tarkastelee moderneja kuvauksia Jeesuksen ihmisyydestä ja jumaluudesta. Kolman-